

**FUZÛLÎ'NİN TÜRKÇE DİVANI'NDA EDEBÎ TÜR OLARAK TEVHİD
VE İŞLENİŞİ**

**Tevhid, As A Literary Genre, In Fuzûlî's Turkish Divan And Its
Explanation**

Dr. Meheddin İSPİR*

ÖZET

Tevhid türünün temel konusu Allah'ın varlığını ve birliğini dile getirmektir. Fuzûlî Divanı'ndaki 1. Kaside, 2. 4. ve 268. Gazeller, 1. ve 2. Rübâ'iler Tevhid türünde yazılmıştır. Bu Tevhid kasidesinin (45-80) beyitleri bu türün asıl konusunu vermektedir. Bu makalede şairin bu edebi türü anlatış biçimi ele alındı. Ayrıca Tevhid türünün özellikleri yansıtılmaya çalışıldı. Beyitlerin anlamları üzerinde durularak türle ilgili bilgiler verildi.

Anahtar Kelimeler: Fuzûli, Tevhid, Edebi Tür.

ABSTRACT

The theme of tevhid literary genre is indicating existence and unity of God. In Fuzûlî's Turkish Divan, qasida 1., and Gazels 2. 4 and 268. and Rübâies 2 . and 3. are Tevhid literary genres. The couplets (45-80.) of Tevhid qasida have been to bring up original matter of this literary genre. In this study, it was tried to show the poet's explanation of this literary genre. In addition, the characteristics of Tevhid literary genre are explained. The meaning of couplets was explained and information about this literary genre was given.

Key Words: Fuzûli, Tevhid, , Literary Genres.

* Atatürk Endüstri Meslek Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni

“*Tevhid, Bir kılma, bir sayma, birliğine inanama veya Allah'tan başka ilah yoktur (lâilâheillallâh) sözünü tekrar etme anlamına gelmektedir. Tasavvufta Tevhid, Allah'ın zatını akıl ve zihinle algılanan her şeyden soyutlamaktır. Edebiyatta Tevhid, Allah'ın var ve bir olduğu hakkında yazılan metinlere verilen addır.*”¹ Fuzûlî'nin Türkçe Divanı'nın başında yer alan *Kaside Der-Tevhîd-i Hazret-i Bârî* başlıklı bahariyye, Tevhid ve münacat türlerini içeren bu kaside Tevhid türünün işlenişi bakımından önem taşımaktadır. Şair bu kaside'nin teşbîp bölümünde bahariyye türünü işlemiş daha sonra Tevhid türüne geçmiştir. Kasidenin ilk (1-45) beyitleri *bahariyye* (45-80) beyitleri *Tevhid* (80-92) beyitleri ise *münâcât*tır. Ayrıca Divan'daki 2. 4. ve 268. Gazeller, 1. ve 2. Rübâ'iler Tevhid türünde yazılmıştır.

“Divan şiiri geleneği çerçevesinde yazılan Tevhidlerin ortak özelliklerinin belirgin olmasına rağmen şairlerin birikim ve meşreplerine göre bu şiirlerin renklilik ve çeşitlilik gösterdiği söylenebilir.”² Bu amaçla şairin bu divanda Tevhid türünde yazdığı bir kaside, üç gazel ve iki rübâ'i den hareketle türün özellikleri verilmeye çalışılacak. Fuzuli'nin sanat anlayışı, birikimi ve şairliğinin bu türün işlenişine hangi katkıları sağladığı gösterilecek.

Ali Nihat Tarlan, Divan Edebiyatında Tevhidler³ adlı eserinde Tevhidleri şariat esaslarına göre ve tasavvufi esaslara göre yazılanlar diye bir sınıflandırmaya tabi tutmuştur. Fuzûlî'nin söz konusu olan bu Tevhidleri her iki açıdan da ele alınabilir.

Tevhidlerde islam dininin esaslarına uygun şekilde Allah'ın esmâ-i hüsnâsı, selbi ve subuti sıfatları işlenir. Allah'ın varlığını, birliğini ezeli ve ebedi oluşunu şair Allah'ın isimlerinden hareketle anlatmıştır.

Bu evrenin kendiliğinden oluşması mümkün değildir. Bunun için güçlü ve her şeyi bilen bir yaratıcıya ihtiyaç vardır. O yaratıcı Allah'tır. O kâdirdir.

¹ Akkuş, Metin, Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası-Edebî Türler ve Tarzlar, Fenomen Yayınları, Ankara, 2006, s. 259.

² İsen, Mustafa vd. Türk Edebiyatında Tevhidler, TDV. Yayınları, Ankara, 1992, s. XI.

³ Tarlan, Ali Nihat, Divan Edebiyatında Tevhidler, I-IV; İstanbul, 1936.

Bu kâr-hâne bir üstâddan değil hâlî
Gerek bu kudrete elbette kâdir ü dâî⁴

K,1/46

Bu işyeri (evren) bir ustadan kayıtsız değildir. Bu güce elbette bir güçlü ve bilgili (Allah) gerekir.

Allah'tan başka her şey sonradan yaratılmıştır. Sonradan yaratılan varlıklar da Allah'tandır. Kadîm, evveli olmamak demektir. Allah ezeldir yani varlığının başlangıcı yoktur, ebedidir yani sonradan da yok olmayacaktır. Çünkü başlangıç ve son hadis yani yaratılan içindir. Allah ise kadîmdir.

Yâ men ahâta ilmüke'l-eşyâe küllehâ
Ne ibtidâ sana mutasavver ne intihâ

G,2/1

“Ey ilmi bütün eşyayı ihata eden Allah, sana ne başlangıç ne de son tasavvur edilebilir.”⁵

Mükevvenâta hudûs ol kadîmdendir kim
Kemâl-i zâtına mümkün değil kabûl-i fenâ

K,1/48

Yaratılanların hepsine, sonradan ortaya çıkma, o kadîm'den (öncesi bilinmeyenden) dir. Onun zatının olgunluğuna yokluk olamaz.

Dünya bir fabrika gibi sürekli işlemektedir. Dünya ve dünyanın devamı onun gücüne, varlığına ve birliğine tanıklık eder. Yaratıkların tümü onun bilinmesine birer delildir.

Kemal-i kudret ü ilminedir şevâhid-i adl
Ukûd-i silsile-i kâr-hâne-i dünyâ

K,1/53

Dünya fabrikasının zincirleme bağları, onun kudret ve ilminin olgunluğuna adaletli tanıklardır.

Bülend ü pest-i âlem şâhid-i feyz-i vücûdudur
Değil bi-hûde olmak yok iken arz u semâ peydâ

G,4/2

⁴ Akyüz, Kenan, vd. Fuzuli Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990, (Metinler bu yayından alıntıdır).

⁵ Tarlan, Ali Nihat, Fuzûlî Divanı Şerhi, Akçağ Yayınları, Ankara,1998 (Gazellerin günümüz nesrine çevrilişi bu eserden alıntıdır.)

Alemin yükseği 'gök' ve alçağı 'yer' senin varlığının feyzi ile var olduğu için senin varlığına şahittir. Çünkü yer ve gök aslında yok iken var olması sebepsiz değildir, boşuna değildir.

Beyân-ı hâline yetmiş cem'-i mahlûkun
Henüz perdeye a'yân-ı çekmeden esmâ

K,1/62

İsimler henüz perdede görünmemişken yaratılanların tümü onun halinin bilinmesine delil olmaya yetmiş.

“Eşya ve masiva bir nizam dahilinde vücuda gelmiş ve yine o hakîm-i mutlakın zâtından südür etmiştir. Zât Hakk'ın kendisidir ki idrak edilemez.”⁶

Ey vücûd-ı kâmilün esrâr-ı hikmet masdarı
Masdarı zâtın olan eşyâ sıfâtın mazharı

G,268/1

Ey sen ki, kemâl halindeki varlığın, hikmet sırlarının südür ettiği, meydana çıktığı yerdir. Zâtından vücuda gelen eşya, madde âlemi senin sıfatlarının zuhur ettiği yerdir. O kudret ve hikmet sahibi gökyüzüne yıldızları resmetmiştir.

Mahzarı her hikmetin sensin ki kıl-ı kudretin
Safha-i eflâke nakş etmiş hutût-i ahteri

G,268/2

Her kanun, nizam ve mananın zuhur ettiği yer sensin. O kudret ve hikmet kalemi felekler sahifesine yıldız çizgilerini yazmışsın, resmetmişsin.

Allah'ın zatı gerçektir. O mutlak varlıktır. Vücut-i mutlaktır. Onun zatı üzerinde konuşmak, tartışmak yersizdir. Onun kapısında ise köle ve padişah eşittir.

Zihî hakikat-i zâtında lâf akl ü cünûn
Kapın makâm-i müsâvât-i pâd-şâh ü gedâ

K,1/77

Ne güzel, Zâtının gerçekliğinde söz yersiz, kapında ise padişah ve kölenin makamı eşit.

⁶ Tarlan, a.g.e., s. 614

Allah'ın isimleri uyumlu bir biçimde bir araya getirilerek onun gücü, bilgisi, diri oluşu ve yüceliği anlatılmıştır. *Kadir, Muktedir, Kâdir*, kelimeleri *kudret* kökünden; *Alim, Âlim, Allâm, A'lem* kelimeleri *ilm* kökünden türetilmiş kelimelerdir. Tüm bu isimler bir beyitte toplu halde verilmiştir.

Kadir ü Muktedir ü Kâdir ü Mukaddir ü Hayy
Alim ü Âlim ü Allâm ü A'lem ü A'lâ

K,1/49

Kudret sahibi, her şeye gücü yeten, güçlü, takdir eden, diri, bilgisi öncesiz ve sonsuz olan bilgin, her şeyi en iyi bilen ve en yüce olan (Allah).

O cömerttir. Onun cömertliği her şeyi kuşatmıştır.

Ey feyz-i vücud şâhid-i cûd sana
Ve'y şâhid-i cûd her ne mevcûd sana

R,1/1

Ey varlığın feyzi, en güzel cömertlik sende, ve ey en güzel cömert, her ne varsa sende.

Ruhlar ve bedenler onun bilgisindedir. O ruhlara yani insanlara sonsuz hayat nimeti bahşetmiştir.

Şayeste-i ni'met-i hayat-i ebedî

Ervâh-i ma'rifinle ebdân-i kulûb

R,2/2

Bilgindeki ruhlar ile kalplerin bedenleri, sonsuz hayat nimetine şayestesidir.

Fuzûlî Tevhidlerinde “vahdet-i vücud” görüşünü dile getirmiş ve bu görüşünü şeriatla birleştirerek ortaya koymaya çalışmıştır. Vahdet-i vücud, “Arapça varlığın birliği demektir. Allah'tan başka varlık olmadığının idrak ve şuuruna sahip olmak, bilmek.”⁷ olarak tanımlanır. Allah'ın dışındaki varlıkların var oluşları, onun varlığına bağlı olmasına inanmaktadır. Şair, yaratılan varlıkların yaratıcıyı birleyen, onun varlığını isbatlayan deliller olarak görür. Yaratılan her varlık Allah'ın birliğine işaret eder. Bunu göremeyenler “Gerçek şu ki gözler kör olmaz fakat sinelerdeki kalpler kör olur.” (Hac, 22/46) ayetinde işaret edilen körlerdir.

⁷ Cebecioğlu, Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Rehber Yayınları, Ankara, 1997, s. 741.

Kılar delâlet-i illet vücûd-ı her mevcûd
Veli ne sûd ki sâhib-nazar değil a'mâ

K,1/47

Yaratılmış olan her varlık (yaratıcıdan) bir işaret verir. Ancak ne fayda ki, kör olan göremez.

Evrandeki varlıklara bakıldığında bu varlıklarda vahdetin yani varlığın birliği görülür. “Tasavvufta gerekli olan vahdet, kesret içinde olandır.”⁸ Varlıkların birleşimi varlığın birliğine delildir.

Besâ'it-i şeref-i mahremiyet-i vahdet
Mürekkebâta kabûl-i tereküb-i cezâ

K,1/54

Birliğin mahremiyeti şerefli olan ama basit görünen şeylerdedir. Bileşiklerde karışım vardır.

Ey zâtına mümkünât bürhân-i vücûb
Sabit sana imtina'-i imkân-i uyûb

R,2/1

Ey (Allah'ım) var olan her şey senin varlığının delilidir, sende ayıpların olması mümkün değildir.

“Tasavvufa göre bütün masiva, yaratılış âlemi bir tek olan Zat-ı İlâhînin, Vacibü'l vücudun eseridir. Yaratılış, masiva Zat-ı İlâhînin sıfatıdır. Görünüş bütün sıfattır. Zat ise gizlidir. Onun hakkında düşünülemez.”⁹ Tasavvufta deniz vahdeti dalga ise kesreti temsil eder. Ancak dalga denizdendir, dalga denizden ayrı değildir.

Zihî zâtın nihân ü ol nihandan mâsivâ peydâ
Bihâr-i sun'una emvâc peydâ kâ'r nâ-peydâ

G,4/1

Ya Rabbi, sen ne büyüksün ki zatın, yani kendin gizli olduğun halde o gizliden bütün varlık âlemi meydana çıkıyor. Yaratıcılığın ve vücuda getiriciliğın denizler gibidir ki dalgaları meydana fakat dibi görünmüyor.

Allah'ın varlıklarda tecelli edişi tasavvufi konulardan biridir. Şairin Tevhidlerinde bu düşünce doğrultusunda işlenen beyitlerde Allah'ın

⁸ Pala, İskender, Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yay., Ankara, 1991.

⁹ Tarlan, a.g.e., s. 26.

sıfatlarının varlıklara tecellisi işlenir. Korku ve ümit bir arada görülür. Allah'ın cemâl sıfatı Musa'nın ilminde ve Yusuf'un güzelliğinde, celâl sıfatı ise Musa'nın asasında ve Yakup'un gam ve eleminde tecelli eder.

Sensin kılan mezâhir-i ümmîd-i bîm edip
Musâ'nın ilm genci asâsını ejderhâ
G,2/3

“Ümit ve korkunun görüldüğü yer olmak üzere Hazret-i Musa'yı ilim hazinesi, asasını da ejderha yapan sensin.”

Ya'kub'da nişâne-i şevkin gam ü elem
Yûsuf'da neş'e-i nazarın behcet ü behâ
G,2/4

“Senin hareretli aşkının nişanesi Yakup'ta gam ve elem yani Celâl, bakışının vücuda getirdiği sürur, güzellik ise Yusuf'ta Cemâl şeklinde görülür.”

Cehennem Allah'ın celâl sıfatının tecellisidir.

Bulmazdı kahrın açmasa hân-i siyâsetin
Hel min mezid lokmasına dûzah iştihâ
G,2/5

“Eger senin kahrın ‘Celal’in siyaset ‘cezalandırmak’ sofrasını açmasa cehennem ‘daha var mı?’ lokmasına iştiha duymazdı.”

Allah'ın Hazret-i Muhammed'e tecellisi de şöyle dile getirilmiştir.

Senden buluptur Ahmed-i Mürsel makâm-ı kurb
Tahsîn ü Yâ vü Sîn ile teşrif-i Tâ vü Hâ
G,2/6

“Ahmed-i Mürsel ‘Hazret-i Muhammed’i sen Mi'racdaki sana yakınlık mertebesine eriştirdin. Kur'an-ı Kerim'deki Yâsîn suresinde onu sen medh ü sena ettin, Tâhâ suresiyle ona şeref kürkü giydirdin. Bu da senin Cemalinin tecellisidir.”

Allah'ın lutuf ve ihsanı onun cemâl sıfatının tecellisidir.

Zihî Kerîm ki ifrât-i lûtf ü ihsânı
Mesih'i eyledi mihrâb-ı secde-i tersâ
K,1/74

Ne güzel kerim ki, lûtf ve ihsanının bolluğu Mesih'i, Hıristiyanların secde ettiği mihrap eyledi.

İnsanın kalbi ve dünya birer aynadır. Yaratıcının sıfatları bu aynadan akseder.

Kemâl-i hikmetin izhâr-i kudret kılmağa etmiş
Gubâr-i tîreden âyine-i gîfî-nümâ peydâ

G,4/3

Hikmetin kemâli sendedir. Bu kemal kendi kudretini meydana çıkarmak için kara tozdan yani topraktan dünyayı gösteren ayna vücuda getirmiştir.

Allah'ın kahrı yani celâl sıfatı gecede, lûtfu yani cemâl sıfatı gündüzde tecelli eder.

Dem-â-dem aks alır mir'ât-i âlem kahr u lûtfunda
Anun'çün geh küdüret zâhir eyler geh safâ peydâ
G,4/4

Dünya aynası her an senin kahr ve lutfunun aks eylediği yerdir. Bu sebepten dünya geceleyin ve bulutlu zamanında bulanık, gündüz veya açık havada saf ve temizdir.

“Bin mehlıkayı toprağa gömmesi celâlinin, bin mehlıka yaratması da cemâlinin mahsülüdür.”¹⁰

Gehi toprağa eyler hikmetin bin mehlıkâ pinhân
Gehi sun'un kılar topraktan bin meh-likâ peydâ
G,4/5

Bazen hikmetin bin ay yüzlü güzeli toprağa gizler. Bu hikmetinin yani doğru ve lüzumlu görüşünün eseridir. Bazen topraktan bin mehlıka vücuda getirir. Bu da sun'unun, yaratıcı ve yapıcılığının eseridir.

Allah ilmini insanlara öğretmeleri için peygamberleri yaratmıştır.

Cihân ehline tâ esrâr-i ilmin kalmaya mahfi
Kılıptır hikmetin küffâr içinde enbiyâ peydâ
G,4/6

Senin ilmin bütün kâinnatı ihata eder. Bu ilmin sırları dünyadaki insanlara gizli kalsın, onlar bunu öğrensinler diye yine doğru ve

¹⁰ Tarlan, a.g.e, s.28

lüzumlu yani hakimane olarak kafirler içinde peygamberler yaratmışsın. Peygamberler bu ilmin sırlarını bilen ve halka öğretenlerdir.

Allah'ın lûtfu ve kahrı değişik örneklerle anlatılır. Bitkileri yaratıp onların büyümesini sağlayarak insanlığın yararına sunması, dost kulları için gül bahçeleri hazırlaması, tüm insanlara rızık vermesi onun lûtfunu; düşmanları için helak olunacak yerler yaratması, yer ve gökleri yok edebilmesi kahrını ortaya koyar. İsterse lûtfuyla süha yıldızını güneş, isterse kahrıyla yeri göğü birbirine katar.

Safâ-yi lûtf-i amîmi nüfûz edip kılmış
Mizac-ı nâmiyeyi müsta'idd-i neşv ü nemâ
K,1/57

Umuma ait olan iyiliğin saflığı, yetişip büyüme doğallığını işleyip yerden bitme yeteneğini ortaya koymuş.

Fezâ-yi gülşen-i lutfu merâti' -i ahbâb
Mezâyik-i reh-i kahrı mehâlik-i a'dâ
K,1/58

İyilik gül bahçesinin sonsuzluğu, dosların çayırları; kahr yolunun sıkıntılı yerleri, düşmanların helak olacak yerleridir.

Sühâ'ya lûtfu eger kılsa zerre perverlik
Yeter makâm-ı müsâvât-i Âf-tâb'a Sühâ
K,1/59

Onun iyiliği süha yıldızına eğer zerre kadar yetişmiş olsa süha yıldızı güneşin seviyesine ve makamına çıkar. Bu sühanın güneşin seviyesine çıkmasına yeter.

Ger olsa kahrına mazhar anâsır u eflâk
Nikâh akdin üzer ümmehâttañ âbâ
K,1/60

Anasır (hava, su, toprak, ateş) ve felekler eğer onun kahrına uğrayacak olsa nikah akdini analardan babalar bozar. Yani yerler ve göklerin düzeni bozulur.

Hisâb-ı rızkını kılmış temâmi-i beşerin
Henüz Âdem'e peyvend kılmadın Havvâ

K,1/61

Henüz Havva yaratılmadan Ademle evlenmeden önce Allah insanların tümünün rızkını hesap etmiş, belirlemiştir.

Allah âlemlerin rabbidir. Rab terbiye manasına gelir ve terbiye edene isim olarak verilir. Allah terbiye edicidir. Öyle ki, sert taşı toprağa çevirerek üzerinde gül bitirir.

Kemâl-i terbiyeti nevg-i hâre vermiş reng
Lâtif idip lâkabın eylemiş gül-i ra'nâ

K,1/63

Terbiyesinin olgunluğu, dikenin sivri ucuna renk vermiş, takma adını hoş edip gül-i ra'na eylemiş.

Tasavvufta insanın gönlü Hakk'ın tecelli yeridir. Bunu elde etmek için Hakk yoluna can vermek gerekir. "Can insanda maddi hayatın alemetidir. Hakk'ın izinin toprağını elde etmek için maddi varlığı feda etmek lazımdır. Yani benlikten ve masivadan elini ayağını çekmelidir. Benlik ve masiva ile paslanan gönül aynasına Hakk tecelli etmez."¹¹

Kim verse can yolunda bulur hâk-i makdemin
Gûyâ ki hâk-i râhınadır nakd-i cân behâ

G,2/2

"Ancak yolunda can veren senin ayak bastığın toprağı elde eder. Sanki yolunun toprağını elde etmek için can parasını vermek icap ediyor."

Fuzûlî, Tevhidlerinde Allah-insan ilişkisini de dile getirir. Bunu dile getirirken yine Allah'ın sıfatlarından ve isimlerinden hareketle konuya yaklaşır. Allah her zaman için bağışlayandır. O insanlara yararlı olacak şekilde tasarrufta bulunur. Onun rızasına kanaat eden kazanır. Onun verdiği isyan eden ise kaybeder. Bu düşüncelerle şair islamın temel kurallarına uyar.

Allah kullarını bağışlayan, onların dertlerine deva verendir.

¹¹ Tarlan, a.g.e, s.20

Cemi'-i vakt şifâ-hâne-i atâsından
Cemi'-i halka müyesser cemi'-i derde devâ
K,1/67

Bağışlama evinden her an dağıttığı şifa, halkın tümüne kolaylık, dertlerin tümüne devadır.

Allah'ın insanları mertebelere ayırması onun hikmetinin işaretidir. "Sizi yeryüzünün halifesi yapan size verdiği şeylerde sizi denemek için kiminizi kiminizden üstün kılan odur" (En'am, 165) ayetiyle insanlara farklı dereceler verildiği görülmektedir.

Rümûz-i hikmetin eyler beyân merâtib ile
Cemi'-i hâl-i beşer hâh fakr u hâh gınâ
K,1/68

Senin hikmetinin işaretleri, tüm insanları, ister zengin olsun ister fakir olsun, kendi dereceleriyle açıklar.

Allah her insana yararlı olacak şekilde iyilikte bulunur.

Mariz-i ârıza-i naksdır nüfûs-i tamâm
Kimine fâide perhîz eder kimine gıdâ
K,1/69

Tüm nefisler eksikliğin getirdiği bozuklukla hastadır. Bunların kimine perhiz, kimine ise gıda yararlı olur.

Allah sevdiği kullarına bela vererek onları sınavdan geçirir. Bu kullarının kendisine yakınlaşına vesile olur.

Şerîf zâtlara evc-i imtihânından
Vesile-i şeref-i kurb olur nüzûl-i belâ
K,1/70

Şerefli insanlara, belanın gelmesi, sınavının bir sonucu olarak (onların) yakınlık şerefine ulaşmalarına vesile olur.

Allah'ın cimri insanlara çok mal vermesi, onlar için bir bahtsızlıktır.

Hasîs nefslere genc-i iltifâtından
Mezîd-i illet-i idbâr olur vüfûr-i atâ
K,1/71

Bahşişin çokluğu cimri, alçak insanlara iltifatın hazinesinden bahtsızlık hastalığının artması olur.

Şair, insanlar için en güzel yolun kendilerine verilene rıza göstermeleri olduğunu belirtir.

Delil-i zillet-i isyandır ta'arruz-ı hâl
Tarik-i hüsn-i rızâsı cemi'-i hâle rızâ

K,1/72

Hâle saldırıda bulunmak isyan zilletinin delilidir. Rızasının güzellik yolu, hâle rıza göstermektir.

Fakir-i dergehine lezzet-i rızâsı ile
Ta'allûkat-i tarîk-i fenâdan istiğnâ

K,1/75

Yokluk makamındaki yokluk yolunun yolcuları onun rızasının lezzeti ile tok gözlü olurlar.

Cennet ve cehennem insanın Allah'a kavuşması açısından ele alınmıştır.

Nâim-i lem-yezeli anda kim sana vâsıl
Mu'azzeb-i ebedî ol ki senden ola cüdâ

K,1/78

(Allah'im!) Ebedi, kalıcı olan cennetine düşenler sana kavuşurlar, ebedi olan cehennemine düşenler ise senden ayrı kalırlar.

Kabe'nin tavafı Allah'a kavuşma özlemi olarak ele alınır ve tasvir edilir.

Tavâf-i Ka'be-i vaslın tahassüriyle müdâm
Sürûd-i seyle safir ü hurûş-i ra'de sadâ

K,1/79

Sana kavuşma Kabe'sinin tavafının sürekli özlemiyle sel sesine çağıldı, gök gürlemesinin coşkunluğuna sadâ verir.

Şair, Allah'ın cömertliğiyle şeytana bile dünyada yaşama şansı verdiğini belirtir.

Kerîm olan Allah şeytana bile yaşama şansı vermiştir.

Zihî Kerîm ki nazar kılmayıp adâvetine
Müyesser eylemiş İblis'e i'tibâr-i bekâ

K,1/73

O ne güzel kerîm ki, düşmanlığına bakmayıp Şeytan'a yaşama itibarını kolaylaştırmış.

Tevhid türü içerisinde güzellerin tasvirine de yer veren şair, bu güzelliği anlatırken yaratıcının kudretinin bir tecellisi olarak konuya yaklaşır. İnsanlardaki güzellik Allah'ın kudretindedir. Bu düşünceden yola çıkan şair, dudak, dil, yüz, saç, zülûf, hat, boy gibi sevgiliye özgü unsurlardan söz eder.

Zihi mükevvin-i kâmil ki kudretindedir
Peri-likâlara lûtf-i tenâsüb-i a'zâ

K,1/50

Ne güzel olgun yaratıcı ki, peri yüzlülere organların uyumunu lûtfetmesi onun kudretindedir.

Melâhat-i leb-i mey-gün ü lehce-i şirin
Nezâket-i kad-i mevzün ü çihre-i zibâ

K,1/51

Kırmızı dudacağının güzelliği ve tatlı dili, düzgün boyunun inceliği ve güzel yüzü...

Safâ-i cism-i lâtif ü kabûl-i cevher-i pâk
Letâfet-i hat-i müşgin ü zülf-i anber-sâ

K,1/52

Güzel bedeninin berraklığı ve temiz mayasının kabiliyeti, misk kokulu siyah saçının yumuşaklığı ve anber gibi kokan zülfü...

Şair, kasidenin teşbip bölümünün bahariye olmasından dolayı asıl konu içerisinde tekrar bahar mevsiminin özelliklerinden bahseder.

Hevâ-yi mekrümetinden kabûl-i feyz kılıp
Mürebî-i çemen olmuş bahâr-i rûh efzâ

K,1/55

Ruha tazelik veren bahar, cömertlik isteğinden bolluğu kabul edip çemen terbiyecisi olmuş.

Nesim-i merhametinden alıp ifâze-i cûd
Cihân-ı reşk-i cinân eylemiş nesîm-i sabâ

K,1/56

Sabah rüzgârı, merhamet rüzgârından cömertlik feyzini alıp dünyayı cennet eylemiş.

Şair Allah'ın varlığını, birliğini, yaratıcılığını, yaratılanlarla yaratıcı ilişkisini, insanın yaratıcısına karşı olan sorumluluğunu, yaratıcının sıfat ve isimlerini işlediği Tevhid kasidesinde konuyu sıkıcı olmaktan çıkarmak için yer yer farklı konulara da geçmiştir. Aşağıdaki beyitte gül-bülbül mazmununu işlemiştir.

Gül âteşin bir avuç hâk-i reh-güzâre salıp
Kül eyleyip komiş adını bülbül-i şeydâ
K,1/64

Gül ateşinden bir avuç alıp, onun geçtiği yolun toprağına salmış ve onu kül eyleyerek adını şeyda bülbül koymuş.
Aşağıdaki beyitte ise aşık sevgili ilişkisi işlenmiştir.

Türâb-i der-gehine ittisâl şevki ile
Kef-i tazarru-i deryâda dâmen-i sahrâ
K,1/65

Sevgilinin dergâhının toprağına kavuşma aşkı ile okyanusun yalvaran köpüğü sahranın eteğine vurmaya çalışmakta.
Şair kasidenin 76. beytinde yine asıl konunun dışına çıkarak aşk mihnetinin esiri olmaktan bahseder.

Esir-i mihnet-i aşkına zevk u şevkiyle
Hilâf-i kâ'ide meyl-i tabib zikr-i şifâ
K,1/76

Zevk ve şevkiyle aşk belasının esiri olanlar için hekimin çabası ve şifadan söz edilmesi aşk kurallarına aykırıdır.

Fuzûlî, Tevhidlerin sonuna doğru Allah'a yalvarıp yakarmaya, günahlardan onun rahmetine ve affına sığınmaya yani münâcâta başlar. Divandaki 1. kasidenin (80-92) beyitleri 2. gazelin 7.beyti, 268. gazelin 4., 5., 6., 7.beyitleri münâcât türündedir. Ancak 4. gazelde münâcât beyti yoktur.

SONUÇ

Fuzûlî divanının başında yer alan ve *Kaside Der-Tevhîd-i Hazret-i Bârî* başlığını taşıyan bu kaside dil ve üslup olarak ağırdır. Konunun türü dil ve üslubu doğrudan etkilemiştir. Şair, divanının başında yer verdiği Tevhidte şairliğinin en üst seviyesini göstermek ister. Becerisini, bilgisini

ve sanatını en güzel biçimde ortaya koymaya çalışır. Çünkü Allah'ın varlığını, birliğini, gücünü konu alması, şairin daha fazla özen göstermesini, kullanacağı kelime ve kavramları iyi seçip titizlikle kullanmasını, islamın esaslarına aykırı düşebilecek kullanımlardan sakınmasını, Allah'ın sıfat ve isimlerini kullanırken bunlara uygun düşecek durum ve değerlendirmeleri doğru şekilde ortaya koyabilmesini, tasavvufi düşüncelerle şeriatı içiçe işlerken aykırılıklardan kaçınmasını, gerekli kılmaktadır. Allah'ın Alim, Âlim, Allâm, A'lem, A'lâ, Dânâ, Hayy, Kerîm, Kerem, Kâmil Kâdir, Kadir, Kadîm, Muktedir, Mukaddir isimleri kullanmıştır. Şairin Tevhidlerinde, sevgi ve korku, cennet ve cehennem, Allah'ın lutfu ve kahrı, bir arada verilmiş, yaratıcı-yaratılan, Allah-insan, ilişkileri dini ve tasavvufi yönden işlenmiştir. Yaratıcı gücün yaratılanlarda tecellisi farklı şekillerde görülür. Bu farklılıklar Allah'ın bazen cemâl bazen celâl sıfatlarının tecellisi olarak ortaya çıkar. Peygamberlerden Yakup'a, Yusuf'a, Musa'ya, İsa'ya ve Muhammed'e telmihte bulunulur. Yakup'un kederi, Yusuf'un güzelliği, Musa'nın asası, İsa'nın seçkinliği, Muhammed'in Allah katındaki makamı dile getirilir. Peygamberler Allah'ın ilmini insanlara yaymak için Allah tarafından seçilmiş insanlardır. Bu şekliyle onlar Allah'ın varlığının, ilminin delilleridir. Varlık ile yokluk arasındaki ilişki, sonsuzluk kavramının insandaki tezahürü tasavvufi açıdan ele alınır. Yaratılanların hepsi sonradan ortaya çıkmıştır. Her yaratılmış olan Allah'ın varlığına birer tanık, birer delildir. Mutlak varlık Allah'tır. Diğerleri onun tecellisidir. Beyitlerde vahdet-i vücut görüşü işlenir. Kelimeler konunun akışına göre seçilmiştir. Tabiat-zaman-varlık-insan içiçedir. Tabiat bahar mevsiminin özellikleriyle ele alınır. Asıl konu içerisinde bahar mevsiminin güzelliklerine değinilir. Bu güzellikler Allah'ın gücüyle, yaratıcılığıyla bağdaştırılır. Sevgilinin kaş, gözü, yüzü kısacası güzelliği tasvir edilir, bu güzellikleri veren yaratıcı hatırlatılır. İnsanın Allah'a kavuşması cennet ve cehennem değerlendirmesi içerisinde verilir. Tevhidler münâcâtla bitirilir.

KAYNAKLAR:

- AKKUŞ, Metin, Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası-Edebi Türler ve Tarzlar, Fenomen Yayınları, Ankara, 2006, s. 259
- _____, Türk Edebiyatında Türlerin Tasnifi ve Divan Edebiyatında Tasnif Problemi, Osmanlı Edebiyat Araştırmaları, Atatürk Üniv. Fen-Ed. Fak. Yay., Erzurum, 2000.
- AKYÜZ, Kenan, Süheyl Beken-Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur, Fuzuli Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, Büyük İslam İlmihali (Sadeleştiren: Ali Fikri Yavuz), Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul, tsz.
- CEBECİOĞLU, Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Rehber Yayınları, Ankara, 1997.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1990.
- Fuzûlî Kitabı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2006.
- İPEKTEN, Haluk, Fuzûlî Hayatı Sanatı Eserleri, Akçağ Yay., Ankara, 1991.
- İSEN, Mustafa, Muhsin Macit, Türk Edebiyatında Tevhidler, TDV. Yayınları, Ankara, 1992.
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004.
- LEVEND, Ağâh Sırrı, Divan Edebiyatı, (Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar), Enderun Kitabevi, İstanbul, 1980.
- _____, Türk Edebiyatı Tarihi-Giriş, TTK. Yay., Ankara, 1998.
- PALA, İskender, Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yay., Ankara, 1991.
- Tahir-ül Mevlevî, Edebiyat Lügati, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1994.
- TARLAN, Ali Nihad, Fuzûlî Divanı Şerhi, Akçağ Yay., Ankara, 1998.
- _____, Divan Edebiyatında Tevhidler, I-IV; İstanbul, 1936.